

УДК 355/359-63: 338.054.23
 JEL: O13; O18; O19; Q18
 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-4-98-104>

РИЗИКИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВПЛИВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ СЕКТОР

©2023 ПАТИЦЬКА Х. О.

УДК 355/359-63: 338.054.23
 JEL: O13; O18; O19; Q18

Патицька Х. О. Ризики розвитку економіки України в умовах війни: вплив на сільськогосподарський сектор

Метою статті є визначення ризиків розвитку сільського господарства України в умовах війни, обґрунтування економічних наслідків впливу російського вторгнення та запровадження воєнного стану для системи логістики в аграрному секторі. У контексті проведеного дослідження виділено та систематизовано проблеми, з якими стикнулися сільськогосподарські виробники в умовах війни в Україні (проблеми, зумовлені окупацією та бойовими діями на значній частині території країни; порушення ланцюгів постачання продовольства та необхідних для сільськогосподарських робіт ресурсів; проблеми для розвитку сільськогосподарського виробництва внаслідок фінансової кризи; проблеми, зумовлені розвитком енергетичної кризи). Визначено ризики для діяльності сільськогосподарських виробників (зниження попиту та пропозиції продовольства; скорочення ліквідності агровиробників, ускладнення доступу до фінансування; замінування сільськогосподарських угідь та пошкодження посівів унаслідок бойових дій; ускладнення закупівлі насіннєвого матеріалу, племінної худоби та птиці, добрив, техніки та паливно-мастильних матеріалів; порушення ланцюгів створення доданої вартості та логістичних ланцюгів; дефіцит робочої сили на ринку праці в аграрному секторі). Акцентовано на напрямах їх нівелювання в контексті впровадження механізмів попередження та/або подолання таких проблем шляхом налагодження взаємодії України, ЄС і міжнародних організацій. Обґрунтовано необхідність зміни підходів до подальшого розвитку сфери сільського господарства в напрямах розвитку «коротких» ланцюгів створення доданої вартості та логістики, орієнтування на децентралізовані локальні продовольчі системи, адаптації умов та традиції ведення сільського господарства до нових умов. Перспективи подальших досліджень полягають у детальному аналізі переваг і недоліків розвитку сільського господарства України з урахуванням цих орієнтирів.

Ключові слова: сільське господарство, війна, логістика, додана вартість, малі фермерські господарства, Україна, ЄС.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Патицька Христина Олегівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: pelechata@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2871-7540>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57221420956>

UDC 355/359-63: 338.054.23
 JEL: O13; O18; O19; Q18

Patytska K. O. Risks of the Development of the Economy of Ukraine in the Wartime Conditions: The Impact on the Agricultural Sector

The purpose of the article is to identify the risks of agricultural development in Ukraine in the context of wartime, to substantiate the economic consequences of the impact of the Russian invasion and the introduction of martial law on the logistics system in the agrarian sector. In the context of the carried out study, the problems faced by agricultural producers in the context of the wartime situation in Ukraine (problems caused by the occupation and hostilities in a large part of the country; disruption of food supply chains and resources necessary for agricultural work; problems for the development of agricultural production as a result of the financial crisis; problems caused by the development of the energy crisis) are identified and systematized. Risks to the agricultural producers' activities are identified (reduced supply and demand for food products; reduced liquidity of agricultural producers, difficulty in accessing financing; undermining of agricultural land and damage to crops as a result of hostilities; difficulty in purchasing seeds, breeding livestock and poultry, fertilizers, machinery, fuel and lubricants; disruption of value chains and logistics chains; shortage of labor in the agrarian sector). The article emphasizes the ways to mitigate the risks in the context of implementing mechanisms for preventing and/or overcoming such problems by establishing cooperation between Ukraine, the EU and international organizations. The author substantiates the need to change approaches to the further development of the agricultural sector in the areas of development of «short» value chains and logistics, to focus on the decentralized local food production systems, adaptation of conditions and traditions of agriculture to new conditions. Prospects for further research lie in a detailed analysis of the advantages and disadvantages of agricultural development in Ukraine, taking into account the elaborated guidelines.

Keywords: agriculture, war, logistics, value added, small farms, Ukraine, the EU.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Patytska Khrystyna O. – PhD (Economics), Senior Research Fellow of the Department of Regional Financial Policy, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: pelechata@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2871-7540>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57221420956>

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 р. стало основною темою для обговорення та проведення досліджень у контексті розвитку світової економіки в коротко-строковому періоді та на довгострокову перспективу.

Серед найбільш актуальних тем – питання збереження та стимулювання розвитку сільського господарства України як «житниці світу» з метою запобігання масштабній продовольчій кризі.

Сільське господарство є одним із ключових секторів економіки України і в умовах мирного часу відіграло вагомую роль у забезпеченні продовольчої безпеки, мало вирішальне значення для зайнятості в сільській місцевості в країні. У довоєнний період сектор формував близько 10% ВВП, забезпечував робочими місцями майже 17% працюючого населення, а 68,5% загальної площі земель в Україні ідентифікувалися як сільськогосподарські [2].

Зважаючи на те, що війна в Україні триває з 2014 р., питання тенденцій розвитку вітчизняної економіки в цих умовах розглядається в дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Однак повномасштабне вторгнення російських військ на територію нашої країни, в силу масштабності, спричинило нові виклики та проблеми. На їх вплив та можливих економічних наслідках акцентували у своїх дослідженнях науковці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» [3] та Київської школи економіки [10], зосередившись, зокрема, на питанні забезпечення продовольчої безпеки населення. Їхні висновки збігаються з результатами дослідження М. Негрей, А. Тараненка, І. Костенко [9], які констатують: в умовах війни головними проблемами аграрного сектора України залишаються низький рівень переробки сільгосппродукції та незначні обсяги створеної доданої вартості.

Оскільки виклики, що постали перед сферою сільського господарства як одного з ключових секторів економіки України, є безпрецедентними, характеризуються масштабністю, системністю та гостротою, важливим є їх детальне дослідження по кожному окремому аспекту.

Метою статті є визначення ризиків розвитку сільського господарства України в умовах війни, об-

ґрунтування економічних наслідків впливу російського вторгнення та запровадження воєнного стану для системи логістики в аграрному секторі.

Україна є одним із ключових гравців на світовому сільськогосподарському ринку. Станом на 2022 р. сільському господарству завдано збитків на понад 4,3 млрд грн (табл. 1), причому половина фінансових втрат – це втрати через незібраний урожай і невикористані сільськогосподарські угіддя, а чверть – через знищену та вкрадену сільськогосподарську техніку.

Серед основних проблем, з якими стикнулися сільськогосподарські виробники в умовах війни в Україні, виділимо такі групи:

- ✦ *по-перше*, проблеми, зумовлені окупацією та бойовими діями на значній частині території країни, що призвело до:
 - 1) блокування складів і зернохосовищ, руйнувань інфраструктури і доріг, унеможливлення доступу до морських портів;
 - 2) руйнування та розкрадання численних сільськогосподарських об'єктів;
 - 3) замінування значної частини території країни;
 - 4) переміщення значної кількості населення як у межах держави, так і за її кордони;
 - 5) обмеження робочого часу та комендантської години;
- ✦ *по-друге*, проблеми внаслідок порушення ланцюгів постачання продовольства та необхідних для сільськогосподарських робіт ресурсів;
- ✦ *по-третє*, проблеми для розвитку сільськогосподарського виробництва внаслідок фінансової кризи;

Таблиця 1

Розмір пошкоджень і завдані збитки у сфері сільського господарства в Україні внаслідок воєнних дій, 24.02–01.06.2022 р.

Категорія	Загальна вартість пошкоджених і знищених об'єктів, млн дол. США	Структура пошкоджень у сільському господарстві, %
Сільськогосподарські угіддя та незібраний урожай озимих культур	2135	<p>Вироблена продукція 14%</p> <p>Сільськогосподарські угіддя та незібраний врожай 50%</p> <p>Фактори виробництва 2%</p> <p>Багаторічні культури 3%</p> <p>Тваринництво 3%</p> <p>Зернохосовища 6%</p> <p>Сільськогосподарська техніка 22%</p>
Машинне обладнання	926,1	
Складські приміщення	272,4	
Тваринництво	136,4	
Багаторічні культури	89,1	
Фактори виробництва (наприклад, пальне)	119,6	
Продукти, що зберігаються	613,0	
Разом	4292,3	

Джерело: складено на основі [10].

- ✦ *по-четверте*, проблеми, зумовлені розвитком енергетичної кризи.

У контексті дослідження цих проблем варто виділити такі основні ризики для сільськогосподарських виробників:

- ✦ ризик зниження попиту та пропозиції продовольства;
- ✦ ризик скорочення ліквідності агровиробників, ускладнення доступу до фінансування;
- ✦ ризик замінування сільськогосподарських угідь та об'єктів (такий ризик існує щодо 13,7% площі країни, вартість розмінування – орієнтовно 10 млрд дол. США [11]);
- ✦ ризик пошкодження посівів внаслідок бойових дій;
- ✦ ризик ускладнення закупівлі насінневого матеріалу, племінної худоби та птиці, добрив, техніки та паливно-мастильних матеріалів;
- ✦ ризик порушення ланцюгів створення доданої вартості та логістичних ланцюгів;
- ✦ ризик дефіциту робочої сили на ринку праці в аграрному секторі.

Проблемою, з якою зіткнулися виробники сільськогосподарської продукції в сучасних умовах, є ускладнення її експорту в достатніх обсягах.

До вторгнення РФ на територію України 90% експорту аграрної продукції здійснювалося через порти на Чорному морі. З окупацією територій південних областей та замінуванням РФ акваторії Чорного моря використання морських портів ускладни-

лося (рис. 1). Агровиробники, які у своїй діяльності націлені на експорт продукції, часто переорієнтовуються на використання залізничного транспорту (за березень – квітень 2022 р. експорт сільськогосподарських товарів залізничним транспортом зріс на 238% [5]) та портів Ізмаїл і Рені, які до повномасштабного вторгнення не використовувалися для експорту зерна. Проте це не дає змоги повною мірою забезпечити експорт продукції з України.

Проблемами використання залізниці для транспортування сільськогосподарської продукції є такі:

- ✦ *по-перше*, значно нижча пропускна спроможність залізничного транспорту (один потяг у середньому перевозить 1/10 зерна, яку може транспортувати судно);
- ✦ *по-друге*, надмірна завантаженість залізничного транспорту з лютого 2022 р. (евакуація населення, перевезення гуманітарних вантажів);
- ✦ *по-третє*, різна ширина залізничних колій у ЄС та в Україні, що суттєво ускладнює транспортування.

Станом на 2023 р. функціонує так званий «зерновий коридор», що сприяє вивезенню з України частини урожаю, проте існує постійний високий ризик його блокування з боку РФ.

Зважаючи на ці умови, виробники сільськогосподарської продукції стикаються із суттєвими загрозами для свого існування та розвитку АПК в Україні, зокрема:

- ✦ у країні немає достатньої інфраструктури для зберігання великих обсягів зерна, а деякі елеватори не пристосовані для зберігання зерна

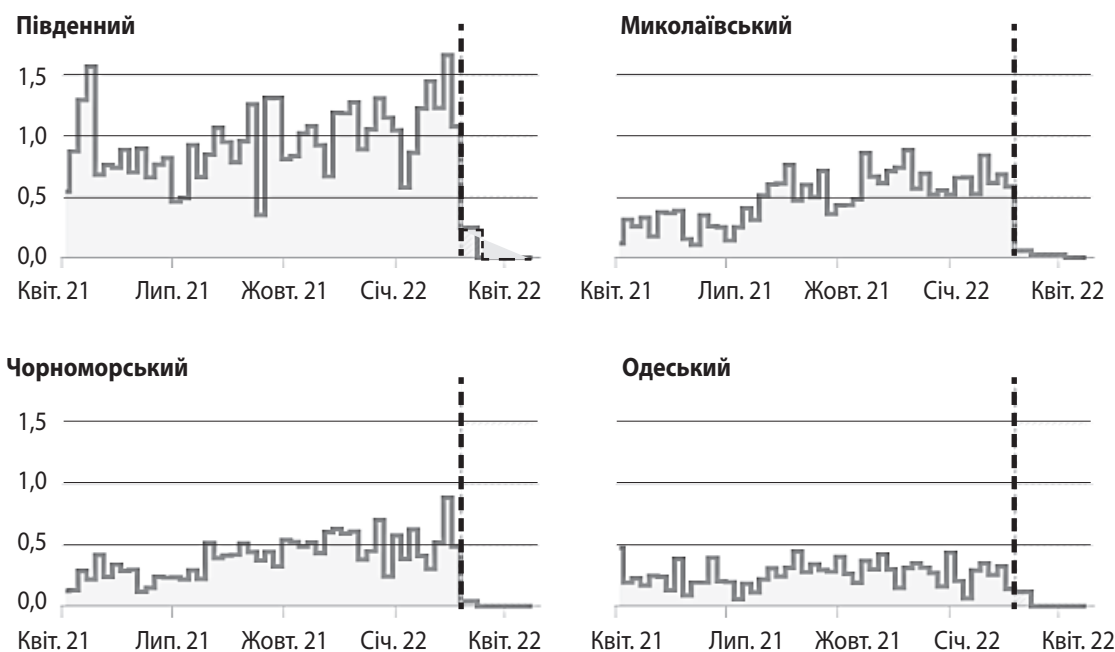

Рис. 1. Динаміка обсягів вантажів на балкерах при виході з українських морських портів, квітень 2021 р. – квітень 2022 р., млн т

Джерело: сформовано за [17].

більше 2–3 місяців; отже, дефіцит зерноско-вищ може становити 10–15 млн т [14];

- ✦ внаслідок експортної блокади фермери та великі аграрні виробники не отримали очікуваних прибутків від реалізації продукції, відповідно суттєво знизилася їх фінансова спроможність, натомість зріс ризик банкрутства.

Проблеми організації експорту сільськогосподарської продукції є актуальними передовсім для забезпечення стабільного функціонування великих агровиробників. Зважаючи на те, що великі аграрні холдинги впродовж останніх років характеризувалися зниженням темпів розвитку, вплив війни посилив ці тенденції. Натомість менш вразливими виявилися малі виробники сільськогосподарської продукції – ключові суб'єкти місцевих ланцюгів створення доданої вартості, що формують понад 40% у валовому сільськогосподарському виробництві, забезпечуючи виробництво 1/5 зернових та соняшнику, 1/3 м'яса та домінуючи в таких підсекторах: вирощування овочів (85%), фруктів та збирання ягід (83%), бджільництво (99%), виробництво молока (70%), яєць (45%) [18].

«Короткі» ланцюги створення доданої вартості та логістики є гнучкими та характеризуються стійкістю в умовах кризових ситуацій, натомість руйнування однієї ланки «довгого» ланцюга великого агрохолдингу має серйозні наслідки (наприклад, руйнування логістичних центрів «паралізує» усю систему створення продукту та його логістики) [6]. Це дає змогу зробити висновок, що в умовах кризи та нестабільності орієнтування на децентралізовані локальні продовольчі системи сприяє продовольчій безпеці в країні.

Таким чином, в умовах війни роль малих фермерів у продовольчому забезпеченні населення зростає, на них припадає необхідність забезпечення населення продуктами харчування на місцевому рівні. Значною є і роль малих фермерів у просуванні принципів агроєкології та для розвитку сільських територій, адже вони створюють умови для місцевої зайнятості та розвитку сільських територіальних громад.

Ще однією проблемою, з якою зіткнулися на даному етапі розвитку агровиробники й органи управління на різних рівнях, є потреба максимізації ефективності використання землі для посіву та посадки культур. У цьому контексті виникає необхідність проведення аналізу не лише потенційних ділянок для їх вирощування, а й умов та традицій ведення сільськогосподарства на рівні регіонів і громад для більш ефективного вибору культур і можливості їх подальшої переробки. Вплив на цей процес мають і логістичні труднощі. До 2022 р. основну частину врожаю становили пшениця, кукурудза та соняшник, які призначалися на експорт. Внаслідок блокування портів та неспроможності сформувати інші логістичні ланцюги, які могли б повністю замінити морські порти, актуалізується питання оптимізації процесів сільськогосподарського виробництва:

- ✦ *по-перше*, у контексті вирощування високо-маржинальних культур (ягід, гороху, гірчиці тощо), транспортування яких є менш ускладненим і більш варіативним [1];
- ✦ *по-друге*, орієнтуючись на зниження затрат у процесі виробництва (зменшення кількості обробітків ґрунту, зниження норм внесення добрив тощо);
- ✦ *по-третє*, стимулюючи розвиток харчової промисловості та переглядаючи сівозміну відповідно до нових можливостей.

Зметою нівелювання логістичних і фінансових ризиків розвитку сільського господарства Україна у взаємодії із ЄС розробила низку механізмів їх попередження та/або подолання:

- ✦ скасовано ввізні мита ЄС на український експорт терміном на рік [13];
- ✦ Європейською Комісією запущено торговельну платформу для зерна «Grainlane», метою створення якої є оптимізація та пришвидшення експорту (через налагодження контактів між українськими фермерами і трейдерами та представниками європейської логістики) зерна з України до держав – членів ЄС [4]. Важливо зауважити, що цей механізм спрямований на нівелювання одразу декількох ризиків для розвитку сільськогосподарських виробників в Україні, а саме: ризик зниження попиту та пропозиції продовольства, ризик порушення логістичних ланцюгів та ризик скорочення ліквідності агровиробників;
- ✦ як результат засідання ради ЄС із питань сільськогосподарства та рибальства обґрунтовано надання Україні тимчасових сховищ для зернових і проведення оцінки ситуації на кордоні України із країнами ЄС для спрощення процедури його перетину при експорті зерна [14];
- ✦ розширено державну програму кредитування аграріїв для забезпечення проведення весняно-польових робіт і виконання посівної кампанії (ціль кредитування: інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки, кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів), внаслідок чого кредитні кошти загальним обсягом 38 507 млн грн отримали 18 078 виробників сільськогосподарської продукції [15];
- ✦ ведеться робота над запуском Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві, який має розпочати діяльність 01.07.2022 р. [7];
- ✦ змінено структуру посівних площ на основі врахування таких аспектів: собівартість продукції на 1 га, пріоритетність у контексті внутрішніх потреб населення, прибутковість

- і врожайність (рекомендується збільшити посівні площі культур, які характеризуються відносно нижчою врожайністю (для полегшення експортної логістики) та вищу вартість)) [16];
- ✦ затверджено Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії РФ, для визначення втрат земельного фонду та пов'язаної з ними упущеної вигоди [12];
- ✦ на зразок торговельної платформи для зерна «Grainlane» в Україні розроблено Національну платформу продовольчої безпеки, використання якої спрямоване на швидке задоволення продовольчих потреб територіальних громад (станом на 25.05.2022 р. до платформи долучилося 50 військових адміністрацій та 410 територіальних громад) [8].

ВИСНОВКИ

В умовах російської збройної агресії в Україні сільськогосподарський сектор економіки стикнувся із суттєвими системними ризиками для власного розвитку, зокрема:

- ✦ зниження попиту та пропозиції продовольства;
- ✦ скорочення ліквідності агровиробників, ускладнення доступу до фінансування;
- ✦ замінування сільськогосподарських угідь та пошкодження посівів внаслідок бойових дій;
- ✦ ускладнення закупівлі насінневого матеріалу, племінної худоби та птиці, добрив, техніки та паливно-мастильних матеріалів;
- ✦ порушення ланцюгів створення доданої вартості та логістичних ланцюгів;
- ✦ дефіцит робочої сили на ринку праці в аграрному секторі.

З метою їх нівелювання Україна у взаємодії із ЄС та міжнародними організаціями розробила низку механізмів попередження та/або подолання таких проблем. З іншого боку, вплив війни та її наслідків вимагає і зміни підходів до подальшого розвитку сфери сільського господарства в напрямках:

- ✦ розвитку «коротких» ланцюгів створення доданої вартості та логістики, які є гнучкими та характеризуються стійкістю в умовах кризових ситуацій;
- ✦ орієнтування на децентралізовані локальні продовольчі системи як основу продовольчої безпеки у країні та посилення ролі малих фермерів у продовольчому забезпеченні населення;
- ✦ максимізації ефективності використання землі для посіву та посадки культур, адаптації умов та традиції ведення сільського господарства до нових умов. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів // Урядовий кур'єр. 13.09.2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet>
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрями забезпечення стійкості / наук. ред. Стронянська І. З. Львів, 2022. 70 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
4. Єврокомісія запустила платформу для оптимізації експорту українського зерна до ЄС – Grainlane / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 16.06.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/yevrokomisiya-zapustila-platformu-dlya-optimizaciyi-eksportu-ukrayinskogo-zerna-do-yes-grainlane>
5. Інформація щодо обсягів експорту за окремими видами товарів та видами транспорту відповідно до ЄАІС «Контроль за доставкою» / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 17.05.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/informaciya-shchodo-obsyagiv-eksportu-za-okremimi-vidami-tovariv-ta-vidami-transportu-vidpovidno-do-yeais-kontrol-za-dostavkoju>
6. Малі фермери – опора продовольчої безпеки під час війни, і їх необхідно підтримувати й після перемоги // Екодія. URL: <https://ecoaction.org.ua/malifermery-opora.html>
7. Мінагрополітики працює над запуском Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 26.05.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/minagropolitiki-pracyuye-nad-zapuskom-fondu-chastkovogo-garantuvannya-kreditiv-u-silskomu-gospodarstvi>
8. Національна платформа продовольчої безпеки допомагає закрити потреби місцевих громад у продуктах харчування / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 25.05.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/nacionalna-platforma-prodovolchoyi-bezpeki-dopomagaye-zakrivati-potrebi-miscevih-gromad-u-produktah-harchuvannya>
9. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>
10. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень / Міністерство аграрної політики та продовольства України ; Київська школа економіки. 08.06.2022 р. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf
11. Попередня оцінка FAO повоєнних інвестиційних потреб для відновлення сільського господарства України / Ukraine Invest. 30.05.2022. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/30-05-22-2/>
12. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 18.05.2022 р. № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>
13. Тарас Висоцький: призупинення мит на український експорт – надзвичайно потужний поштовх

- для сільського господарства / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 19.05.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/taras-visockij-prizupinennya-mit-na-ukrayinskij-eksport-nadzvichajno-potuzhnyj-poshtovh-dlya-silskogo-gospodarstva>
14. Уряди ЄС розглянуть можливість надання Україні тимчасових сховищ для зернових / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 14.06.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/uryadi-yes-rozglyanut-mozhlyvist-nadannya-ukrayini-timchasovih-shovishch-dlya-zernovih>
 15. 38,5 млрд грн отримали аграрії в рамках програми «Доступні кредити 5–7–9%». Прийом заявок на участь завершено / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 03.06.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/385-mlrd-grn-otrimali-agrariyiv-ramkah-programi-dostupni-krediti-5-7-9-prijom-zayavok-na-uchast-zaversheno>
 16. Matuszak S. Production and export of food from Ukraine during the war with Russia // OSW. 06.05.2022. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-05-06/production-and-export-food-ukraine-during-war-russia>
 17. Reed J. et al. How Russia's war in Ukraine upended the breadbasket of Europe // Financial Times. 27.04.2022. URL: <https://ig.ft.com/ukraine-war-food-insecurity/>
 18. Ukraine. Rapid Response Plan. March–December 2022. Supporting agricultural production to bolster food availability and access / FAO. URL: <https://www.fao.org/3/cb9457en/cb9457en.pdf>

REFERENCES

- “38,5 mlrd грн отримали аграрії в рамках програми «Доступні кредити 5–7–9%». Прийом заявок на участь завершено” [38.5 Billion UAH Were Received by Farmers as Part of the Program "Affordable Loans 5-7-9%". Applications for Participation Have Been Accepted]. *Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. June 03, 2022. <https://minagro.gov.ua/news/385-mlrd-grn-otrimali-agrariyiv-ramkah-programi-dostupni-krediti-5-7-9-prijom-zayavok-na-uchast-zaversheno>
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamy zabezpechennia stiiakosti” [The Economy of the Regions of Ukraine in the Conditions of War: Risks and Directions for Ensuring Stability]. Lviv, 2022. <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
- Hromov, O. “Sil'ske hospodarstvo pid chas viiny: zmina prioritetiv” [Agriculture during the War: Changing Priorities]. *Uriadovyi kurier*. September 13, 2022. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sil'ske-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet>
- “Informatsiia shchodo obsiahiv eksportu za okremymy vydamy tovariv ta vydamy transportu vidpovidno do YeAIS «Kontrol za dostavkoiu»” [Information on Export Volumes by Individual Types of Goods and Modes of Transport in Accordance with EAIS "Delivery Control"]. *Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. May 17, 2022. <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/informaciya-shchodo-obsyagiv-eksportu-za-okremimi-vidami-tovariv-ta-vidami-transportu-vidpovidno-do-yeais-kontrol-za-dostavkoiu>
- [Legal Act of Ukraine] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>
- “Mali fermery – opora prodovolchoi bezpeky pid chas viiny, i yikh neobkhdno pidtrymuvaty i pislia peremohy” [Small Farmers are the Backbone of Food Security during War and Must Be Supported after Victory]. *Ekodiia*. <https://ecoaction.org.ua/mali-fermery-opora.html>
- “Minahropolityky pratsiuie nad zapuskom Fondu chastkovoho harantuvannia kredytiv u silskomu hospodarstvi” [The Ministry of Agrarian Policy Is Working on the Launch of the Fund for the Partial Guarantee of Loans in Agriculture]. *Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. May 26, 2022. <https://minagro.gov.ua/news/minagropolitiki-pracyuye-nad-zapuskom-fondu-chastkovogo-garantuvannya-kreditiv-u-silskomugospodarstvi>
- Matuszak, S. “Production and export of food from Ukraine during the war with Russia”. OSW. May 06, 2022. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-05-06/production-and-export-food-ukraine-during-war-russia>
- “Natsionalna platforma prodovolchoi bezpeky dopoma-haie zakryvaty potreby mistsevykh hromad u produk-takh kharchuvannia” [The National Food Security Platform Helps Meet the Food Needs of Local Communities]. *Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. May 25, 2022. <https://minagro.gov.ua/news/nacionalna-platforma-prodovolchoyi-bezpeki-dopomagaye-zakrivati-potrebi-miscevih-gromad-u-produktah-harchuvannya>
- Nehrei, M. V., Taranenko, A. A., and Kostenko, I. S. “Ahrarnyi sektor Ukrainy v umovakh viiny: problemy ta perspektyvy” [Ukrainian Agricultural Sector in War Time: Problems and Prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 40 (2022). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>
- “Ohliad zbytkiv vid viiny v silskomu hospodarstvi Ukrainy. Nepriama otsinka poshkodzhen” [ENGLISH-UA Review of War Damage in the Agriculture of Ukraine. Indirect Damage Assessment]. *Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy ; Kyivska shkola ekonomiky*. June 08, 2022. https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf
- “Poperednia otsinka FAO povoiennykh investytsiinykh potreb dlia vidnovlennia silskoho hospodarstva Ukrainy” [FAO Preliminary Assessment of Post-war Investment Needs for the Recovery of Agriculture in Ukraine]. *Ukraine Invest*. May 30, 2022. <https://ukraininvest.gov.ua/uk/news/30-05-22-2/>
- Reed, J. et al. “How Russia's war in Ukraine upended the breadbasket of Europe”. *Financial Times*. April 27, 2022. <https://ig.ft.com/ukraine-war-food-insecurity/>
- “Taras Vysotskyi: pryzupynennia mytna ukrainskyieksport-nadzvychaino potuzhnyi poshtovkh dlia silskoho hospodarstva” [Taras Vysotskyi: The Suspension of Customs Duties on Ukrainian Exports is an Extremely Powerful Impetus for Agriculture]. *Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. May 19, 2022. <https://minagro.gov.ua/news/taras-visockij-prizu->

pinennya-mit-na-ukrayinskij-eksport-nadzvichajno-potuzhnij-poshtovh-dlya-silskogo-gospodarstva
"Ukraine. Rapid Response Plan. March-December 2022. Supporting agricultural production to bolster food availability and access". *FAO*. <https://www.fao.org/3/cb9457en/cb9457en.pdf>
"Uriady YeS rozhlianut mozhlyvist nadannia Ukraini tym-chasovykh skhovyshch dlia zernovykh" [EU Governments Will Consider the Possibility of Providing Ukraine with Temporary Grain Storage Facilities]. *Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. June

14, 2022. <https://minagro.gov.ua/news/uryadi-yes-rozglyanut-mozhlyvist-nadannya-ukrayini-timchasovih-shovishch-dlya-zernovih>
"Yevrokomisiia zapustyla platformu dlia optymizatsii eksportu ukrainskoho zerna do YeS - Grainlane" [The European Commission Has Launched a Platform to Optimize the Export of Ukrainian Grain to the EU - Grainlane]. *Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. June 16, 2022. <https://minagro.gov.ua/news/yevrokomisiya-zapustila-platformu-dlya-optimizaciyi-eksportu-ukrayinskogo-zerna-do-yes-grainlane>